

Bela Szilvia – Fehér Ildikó

ELBALLAGTAM, DOLGOZNÉK! – FOGYATÉKOS FIATALOK OKTATÁSBÓL MUNKÁBA LÉPÉSÉNEK KILÁTÁSAI

A pályakezdés, pályára lépés a legtöbb, iskoláit befejező fiatal számára kisebb-nagyobb nehézséget jelent. A fogyatékos – vagy ha az oktatási rendszerhez kötődő fogalmat használjuk: sajátos nevelési igényű – fiatalok számára az oktatásból munkába történő átlépés még nagyobb kihívást jelent. A nem megfelelő felkészítést követő sikertelen átlépés könnyen eredményezheti azt, hogy a pályakezdő fiatalok várakozó, kiváráó, netán halogató stratégiát vesznek fel. Minél tovább tart ez az állapot, annál nagyobb az esély a tartós munkanélküliség, inaktivitás, eltartotti státusz megjelenésére.

A Nemzeti Szociálpolitikai Intézet és előd szervezetei munkájában mindig fontos helyet foglaltak el az iskolából kikerülő fogyatékos és/vagy sajátos nevelési igényű fiatalok pályaeorientációját és munkába helyezését előkészítő vagy az elhelyezkedést támogató szakmai programok. Cikkünkben a nemzetközi és hazai irányelvek áttekintése mellett ezeket a programokat és azok egymásra épülését, kapcsolódását mutatjuk be. Valamint bepillantást nyújtunk a témához kapcsolódó jelenleg zajló kutatásunkba is.

Mindannyian megéljük az iskola befejezésével járó, felszabadító örömet: befejeztük, sikerültek a vizsgák, megkaptuk a bizonyítványt, tanúsítványt vagy a diplomát. Előttünk a nyár, még két hónap felszabadult pihenés – vagy mégsem? Az iskola befejezése egyúttal azt is jelzi, hogy vége a gyermekéveknek, megkezdődik a felnőttkor. Persze a legtöbb esetben nem ilyen éles a határ, de az elhelyezkedés szükségessége természetes velejárója ennek az életszakasznak. Azonban a munkába állás nem könnyű: a legtöbb fiatal számára ismeretlen elvárások jelennek meg, szokatlanul hivatalossá válik a kommunikáció, és formális viselkedési szabályokhoz való alkalmazkodásra lesz szükség. Nagyon más, mint az addigi, hosszú évek alatt megszokott iskolai működés. Többnyire minden fiatal megéli a pályakezdés nehézségeit. De mi a helyzet, ha mindezt fogyatékos fiatakként kell megoldani? Írásunkban erre keressük a választ.

Nemzetközi és hazai irányelvek

A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 2006. decemberi elfogadását és kötelező hatályának elismerését Magyarország Országgyűlése a 2007. évi XCII. törvény kihirdetésével megtette. Az Egyezmény több esetben érinti közvetlenül vagy akár közvetetten az oktatáshoz (24. cikk), illetve a munkavállaláshoz és foglalkoztatáshoz (27. cikk) kapcsolódó jogokat. Kimondásra kerül, hogy a részes államok elismerik a fogyatékossgal élő személyek munkavállaláshoz való jogát

másokkal azonos alapon. Ez magában foglalja egy, a fogyatékossgal élő személyek számára nyitott, befogadó és hozzáférhető munkaerőpiacon szabadon választott és elfogadott munka révén nyerhető megélhetés lehetőségének jogát. Ezzel összefüggésben a részes államok megteszik a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy biztosítani tudják többek között az általános szakmai és pályaválasztási tanácsadói programokhoz, a közvetítői szolgáltatásokhoz, valamint a szakképzéshez és továbbképzésekhez való hozzáférést. Emellett vállalják a fogyatékossgal élő személyek elhelyezkedési és előrelépési lehetőségeinek előmozdítását a munkaerőpiacon, valamint segítséget nyújtanak a munkahely felkutatása, megszerzése, megtartása és a munkához való visszatérés során. Az Egyezmény konkrétan nem tér ki az oktatásból munkába való átlépés kérdéskörére, de alapelvei és szellemisége szintjén beazonosítható a részes államok felelőssége és szerepvállalásának szükségessége.

Az Egyezménnyel összhangban mind európai, mind hazai viszonylatban kialakításra kerülnek olyan stratégiák, amelyek a hatékony intézkedéseket készítik elő, illetve meghatározzák azokat a fókuszokat, amelyek adott időszakban kiemelt szerepet töltenek be.

2021 márciusában jelentette meg az Európai Bizottság a Stratégia a fogyatékossgal élő személyek jogainak érvényre juttatásáért (2021–2030) dokumentumot. A Stratégia 4.2. pontja az új munkahelyekhez szükséges új készségek kialakításával foglalkozik. Ezen belül kimondja, hogy a megfelelő készségek és végzettségek a munkaerőpiacra való belépés és az ottani sikeresség előfeltétele; biztosítani kell az oktatáshoz és a munkaerőpiac-orientált képzéshez való egyenlő hozzáférést. Felhívja a figyelmet, hogy az általános szakképzéshez való hozzáférés joga ellenére a speciális szakiskolákba küldött, fogyatékossgal élő fiatalok aránya magas, ám a nyílt munkaerőpiacra való átállás nehezebb, mint a hagyományos oktatási intézményekből. A Stratégia 4.3. pontja a minőségi és fenntartható munkahelyekhez való hozzáférés elősegítésére irányul. E vonatkozásban kiemelésre kerül, hogy a tagállamok felhasználhatják a megerősített ifjúsági garanciát a fogyatékossgal élő fiatalok támogatására.

Az Országos Fogyatékossgügyi Program (OFP) a hazai fogyatékossgügyi politika alapidokumentumaként szolgáló olyan hosszú távú koncepció, mely a fogyatékos emberek társadalmi befogadásának elősegítését, esélyegyenlőségük megteremtését, életminőségük javítását tűzte ki céljává. Az

Országgyűlés még 2015-ben fogadta el határozatában a 2015–2025 közötti időszakra vonatkozó Programot. Az ebben található elvek, célok elérése érdekében szükséges lépések az OFP-hez kapcsolódó középtávú intézkedési tervben kerülnek meghatározásra. Az aktuálisan 2022 év végéig tartó Intézkedési Tervet a Kormány 2020. április 28-án Kormányhatározatban fogadta el. Az Intézkedési Terv nem csak az adott időszakra vonatkozó célokat és az ehhez kapcsolódó feladatokat tartalmazza, hanem ezekhez felelősöket, határidőket és forrásokat is hozzárendel. A szabályozás a fogyatékos emberek életének számos területére vonatkozóan – pl. a társadalmi befogadás, önálló életvitel, oktatás, foglalkoztatás témaköréhez kapcsolódóan – fogalmaz meg feladatokat. Három, a témához kapcsolódó intézkedést irányzott elő a kormányzat 2021. december 31-i határidővel:

- Munkaerőpiaci esélyeik javítása érdekében elő kell segíteni a sajátos nevelési igényű tanulók és fiatal felnőttek nagyobb arányú bevonását a pályaaorientációs tevékenységekbe.
- Munkacsoportot kell létrehozni a fogyatékos fiatalok oktatásból a munkaerőpiacra való átvezetése érdekében, javaslatot kell megfogalmazni az ágazatok együttműködésére és az átvezetést támogató szakmai gyakorlati programokra.
- A fogyatékos fiatal felnőttek tudatos felkészítése érdekében fiatalkori iránymutatási, mentorálási programtervet kell kidolgozni a hosszú távú foglalkoztatásuk elősegítése céljából.

Az intézkedések végrehajtásában a Nemzeti Szociálpolitikai Intézet is részt vesz, szoros együttműködésben az Emberi Erőforrások Minisztériumával.

Az átmenet problematikája

A pályakezdés, pályára lépés a társadalmi-politikai-gazdasági rendszer kilencvenes évekbeli gyökeres változása miatt a legtöbb, iskoláit befejező fiatal számára kisebb-nagyobb nehézséget okoz. Sokan szembesülnek azzal, hogy a megszerzett végzettség, a szakképesítés nem feltétlenül jelent egyenes utat a munka világába. A munkaerőpiac elvárásai már az első találkozásokkor – a kezdeti állásinterjúk során – erősen körvonalazódnak: verseny van, és úgy tűnhet, hogy csak a legjobbaknak van helyük a munkahelyeken. A kezdeti lelkesedést könnyen válthatja egy visszalépés: a kudarcok a „nem vagyok jó semmire” érzést erősítve az önértékelés torzulását is okozhatják. A kezdeti sikertelenség könnyen eredményezheti azt, hogy a pályakezdő fiatalok várakozó, kiváráó, netán halogató stratégiát vesznek fel. Minél tovább tart ez az állapot, annál inkább van esély a tartós munkanélküliség, inaktivitás, eltartotti státusz megjelenésére. A „mamahotel” jelenség bár nem csak a sikertelen elhelyezkedés következménye lehet, de a felnőttkor küszöbén álló fiatalok önálló életkezdését, az életkori sajátosságokból eredő életfeladatok megvalósítását is késleltetheti.

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) Oktatási Bizottsága 1996-ban 14 ország – Ausztria, Ausztrália, Kanada, a Cseh Köztársaság, Dánia, Finnország, Japán, Norvégia, Portugália, Svédország, Svájc, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok és az akkor frissen

bekerült Magyarország – részvételével indított vizsgálatot az oktatásból a munka világába vezető útszakasz egyénenkénti és országonkénti jellegzetességeinek feltárására. A 2000-ben közzétett kutatási beszámolóból az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet készített összefoglalót 2009-ben (Mihály, 2009). A kutatásban nem jelenik meg a fogyatékos fiatalok specifikus helyzete, mégis jól láthatók azok az általános jellegzetességek, melyek esetükben is helytállóak.

Az OECD-vizsgálat szakemberei megállapították, hogy a jó átmenet rendszeréhez a következő tényezők szükségesek:

- jól működő, egészséges gazdaság;
- a kötelező oktatást a munkával vagy a továbbtanulással összekötő, jól kiépített utak;
- széles körű kínálat olyan lehetőségekből, amelyek ötvözik magukban az oktatást és a munkahelyi tapasztalatszerzést;
- sűrű szövésű biztonsági háló a veszélyeztetettek számára;
- jól működő információszolgáltatási és tanácsadói rendszer;
- hatékony intézmények és módszerek.

2010-ben tette közzé a Központi Statisztikai Hivatal (KSH, 2010) azt az elemzést, amely 2009-ben a munkaerő-felmérés uniós ad hoc modulprogramjában készült „Transition from school to work” (Átmenet az iskolából a munka világába) címmel. Az adatgyűjtés a 15–34 éves korosztályra irányult – itt sem jelent meg a fogyatékoság speciális szempontként; a főbb témakörök a képzettségre vonatkozó kiegészítő ismérvek, a tanulmányok ideje alatt szerzett munkatapasztalat és a legalább három hónapig tartó munkavégzés jellemzői, illetve ha az átmeneti periódus hossza elérte a három hónapot, ennek okai voltak. Az összegzés megállapítja, hogy a zökkenőmentes átmenetet pozitívan befolyásolja a korábban szerzett munkatapasztalat, melynek a legmarkánsabb formája a fiatalok képzéséhez kapcsolódó szakmai gyakorlat. A tanulmányokat követő munkavégzési lehetőségeket, az átmeneti időszak hosszát az iskolai végzettség erősen befolyásolja. Elsősorban a végzettség szintje a meghatározó, de a középfokú végzettségűeken belül a szakmai végzettség nagyobb előnyt jelent, mint önmagában az érettségi bizonyítvány. A képzetleneknek a fiatalokon belül is folyamatosan újratermelődő rétege már a munkaerőpiacra történő első belépésnél leküzdhetetlen hátrányba kerül a képzettebb fiatalokkal szemben.

A KSH által tapasztaltak a fogyatékos fiatalok esetén fokozott hátrányként jelentkezhetnek, nem csak a fogyatékos-ságból eredő nehézségek miatt. Egyrészt jellemző a szegregált képzésben való nagyarányú részvétel, amely nem kedvez a nyílt munkaerőpiaci környezetben elsajátítható szakmai és munkavállalói kompetenciák megszerzésének. Helyette tanulmányhelyek biztosítják a szakmai tudás fejlesztését, azonban a későbbi munkavállalói léthez szükséges kompetenciák – mint például a munkatársakkal, munkahelyi vezetőkkel való kommunikáció, beilleszkedés új emberek közé, utasítások követése – itt csak csekély mértékben tudnak kialakulni a védettnek nevezhető iskolai környezet miatt.

A fogyatékos – vagy ha az oktatási rendszerhez kötődő fogalmat használjuk: sajátos nevelési igényű – fiatalok oktatásból munkába történő átlépésével foglalkozó kutatást inkább az elhelyezkedési esélyek sajátosságainak feltárása szempontjából találhatunk. Ezek közül egyik Mártonfi – Papp – Péceli témafeldolgozása, amelyben az érintettek széles körét megkérdezve keresték a válaszokat. Megállapítást nyert, hogy a sikeres munkaerőpiaci integrációhoz a válaszadók többsége szerint az oktatási intézmény és a munkaerőpiac közötti kapcsolat szükséges (Mártonfi – Papp – Péceli 2011, 18). Bár a kutatás kiterjedt 824 fő speciális szakiskolában tanuló fiatalra is, sem velük, sem pedig az érintett szakemberekkel nem esett szó az átlépés, átvezetés témaköréről.

A Nemzeti Szociálpolitikai Intézet szerepvállalása az oktatásból munkába átlépés elősegítésében

A Nemzeti Szociálpolitikai Intézet és elődszervezeteinek munkájában mindig fontos helyet foglaltak el az iskolából kikerülő fogyatékos és/vagy sajátos nevelési igényű fiatalok pályaeorientációját és munkába helyezését előkészítő vagy az elhelyezkedést támogató szakmai programok. 2007–2012 között több olyan komplex, egymásra épülő és egységet alkotó szakiskolai program koordinálása zajlott – az általános iskolai, valamint a középfokú oktatásra fókuszálva –, melyek célja az volt, hogy elősegítsék a fogyatékos/sajátos nevelési igényű diákok kompetenciaalapú fejlesztését, középpontba helyezve a munkaerőpiaci ismeretek elsajátítását és az életpálya-tervezést annak érdekében, hogy az iskola befejezését követően javuljon a fiatalok – elsősorban nyílt munkaerőpiaci – elhelyezkedési esélye. A következőkben azon fejlesztések rövid bemutatása történik meg, amelyek már az iskolában megkezdik a munka világára történő felkészítést, preventív módon támogatva az átlépést.

KOMP I. program

A Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány – az NSZI elődjeként – 2007-ben valósította meg a „Kompetenciaközpontú oktatásfejlesztés, a munkavállalásra való felkészítés egyéni programja” című, a szakértők által KOMP programnak elnevezett szakiskolai fejlesztést. A program kialakításának célja az volt, hogy az oktatási intézményekben ne csak a végbizonyítvány megszerzése vagy „megszereztetése” legyen az iskolavezetés, a pedagógusok, a szülők és a diákok célja, hanem a munkába állás lehetőségének tudatosítása, ennek érdekében pedig a tudatos életpálya-tervezési tevékenység megvalósítása is. Ezért került meghirdetésre a pályázati program, melyben 2 integráló szakiskola és 3 speciális szakiskola vett részt 2008 és 2010 között.

A KOMP I. modell három meghatározó elemet tartalmaz: a tanulói portfóliót, a modulokat és az iskolán belüli gyakorlatot. A *tanulói portfólió* célja a tanulók egy adott területen szerzett tudásának, jártasságának, hozzáállásának nyomon követése. A portfólió a tanuló egy vagy több tantárgyból készített munkáinak, értékeléseinek célirányos, szisztematikus gyűjteménye. Készítése tanári szempontból öt szakaszra osztható: a célok kitűzése, a tervezés, az előkészítés, a visszajelzés és az értékelés szakaszára. A portfólió segítségével bemutat-

ható a tanulók adott időszak alatt elért fejlődése, előrehaladása. A modell másik fontos eleme a *modulok* alkalmazása, mely a programhoz tartozó elméleti órák tananyagát foglalja magában. A program keretében nyolc KOMP modul került kidolgozásra. A pályaeorientációs és munkaerőpiaci modulok segítségével a pedagógusok diákjaik szociális és munkavállalói kompetenciáinak, valamint önismeretének fejlesztésével foglalkozhatnak a tanórák keretében. A modulokhoz feladatgyűjtemény is készült, melyet a pedagógusok a tanulók szükségletei, érdeklődése, fejlődése szerint szabadon alkalmazhatnak. Harmadik elemként az *iskolán belüli gyakorlat* célja, hogy a tanulási folyamat végére a diákok készletét érezzék a munkavégzésre, a különféle munkatevékenységeken keresztül gyakorlatközpontúság, az önálló munkára nevelés, a munkavállalói kompetenciák kialakítása, fejlesztése érvényesüljön. Ennek köszönhetően a szakképző évfolyamokra már olyan munkatapasztalatokkal rendelkező, gyakorlati szemléletű és önállóan dolgozni tudó diákok érkezhettek a 9–10. osztályokból, akik az új tevékenységeket könnyen el tudják sajátítani és a munkaerőpiaci követelményeknek egyre jobban képesek megfelelni.

KOMP II. program

2010-ben a KOMP I. program zárásával párhuzamosan elindult „A speciális szakiskolákban és integráló szakiskolákban folyó, a nevelési-oktatási folyamat egészére ható munkára való felkészítés modelljének továbbfejlesztésére a programba bevont évfolyamok körének kiszélesítése révén” című KOMP II. program. A program célja a KOMP I. keretében megvalósult fejlesztés kiterjesztése a 10. évfolyamra, valamint több, korábban megvalósult fejlesztés eredményeként létrejött szolgáltatás összeillesztése volt. Cél volt továbbá, hogy a szakiskolai pályaeorientációs tevékenység megteremtse az alapot a munkatapasztalat-szerzésre és a későbbiekben a nyílt munkaerőpiaci munkavállaláshoz szükséges alapvető munkavállalói kompetenciák fejlesztésére, ezzel biztosítva a képzés, a rehabilitáció és a foglalkoztatás összhangját.

A KOMP I. program a 9. évfolyamon elsősorban az önismeretre és pályaeorientációra helyezi a hangsúlyt; a munkatapasztalat szerzésre és a munkavállalói kulcskompetenciák megismerésére az intézményen belüli feladatok által nyújt lehetőséget. A KOMP II. program továbblépve – a 10. évfolyamon – a munkahelyi megfigyelés módszerének alkalmazásával már előtérbe helyezi a nyílt munkaerőpiaci munkalehetőségek gyakorlatban történő megismertetését. A munkahelyi megfigyeléseket minden esetben – a szakmacsoportok elméleti jellegű megismerésével és a munkahelyi megfigyelés szempontsorainak áttekintésével – iskolai foglalkozások keretében készíti elő. A cél az, hogy a fiatalok saját benyomásokat, élményeket szerezzenek a munka világáról, esetlegesen képesek legyenek behelyezkedni a munkáltatói szerepekbe is. A fejlesztési folyamat során világossá vált, hogy az iskolák számára merőben új feladatot jelent a nyílt munkaerőpiac szereplőivel való kapcsolatfelvétel, ezért a korábbihoz képest komplexebb támogató rendszert biztosított a program a részt vevő intézmények számára. Valamennyi iskolában kiválasztásra került egy folyamatsegítő szakember, aki a szakiskola, speciális szakiskola alkalmazottjaként segítette a pedagógusok, mentorok, az egyes intézmények és a Közalapítvány közötti

együttműködést. A felkészített folyamatsegítőknek az volt a feladata, hogy az intézményi folyamatok megvalósításában úgy vegyenek részt, hogy támogatják a belső innovációs folyamatokat, a tudástermelő és tudáshasznosító tevékenységeket.

A KOMP I. és a KOMP II. programokban részt vevő iskolák jellegüket tekintve eltérőek voltak: 2 integráló szakiskola és 3 speciális szakiskola vett részt a modellprogramokban, így a megvalósításra vonatkozóan is eltérő megoldások születtek. A tapasztalatok megosztására, együttgondolkodásra a program keretében létrehozott iskolák hálózati találkozóit biztosították lehetőséget.

Munkahelyi Gyakorlat (MHGY) program

A Munkahelyi Gyakorlat (MHGY) programot – értelmi sérült fiatalok integrált munkavállalását elősegítő iskolai modul – a Salva Vita Alapítvány dolgozta ki, amelyet elsőként 1996-ban egy fővárosi készségfejlesztő speciális szakiskolában vezettek be. A Munkahelyi Gyakorlat Program a speciális szakiskolák és készségfejlesztő speciális iskolák értelmileg akadályozott tanulóit készíti fel munkavállalásra, a felnőtt életre. A gyakorlat során a tanulók az iskolai foglalkozások mellett az oktatásba beépítve, heti egy alkalommal különböző nyílt munkaerőpiaci munkahelyekre járnak dolgozni. Egy munkacsoport két, maximum három tanulóból áll, akiket iskolai segítő kísér; minden munkahelyen két-két hónapot dolgoznak, majd munkahelyet váltanak. Így az iskolai oktatás végére többféle munkahelyet, változatos munkatípusokat ismernek meg településük különböző pontjain. Megtanulják elfogadni a munkahelyi elvárásokat, és megismerik a különböző munkahelyi kultúrákat. A program hozzájárul ahhoz, hogy a résztvevő értelmi sérült fiatalok felkészültté váljanak a munkavállalásra, a munkáltatók pedig nyitottá alkalmazásukra.

A program módszertanát a bevezetést követően több iskola is átvette, 2002 márciusában az EMMI jogelődjének finanszírozásával és a Salva Vita Alapítvány szakmai vezetésével megkezdődött az MHGY program országos telepítése az NSZI jogelődjének koordinálásával. Évről évre újabb iskolák nyerték el pályázat keretében azt a lehetőséget, hogy bevezessék a programot, melynek eredményességét bizonyítja, hogy bár finanszírozás hiányában a csaknem országos lefedettséggel működő MHGY program nem tudott normatív támogatáshoz jutni, de napjainkban is több oktatási intézmény végzi a tevékenységet szakmai programjának részeként.

Szakiskolai Alternatív Munkaerőpiaci Szolgáltatás – SZAMSZ program

Reagálva arra a tényre, hogy a szakiskolát befejező diákok elveszetteknek érzik magukat a munkaerőpiacon és nincs hathatós segítségük az elhelyezkedésben, 2010 és 2012 között egy modellkísérleti program valósult meg „A speciális szakiskolában végzett fiatalok elhelyezkedését segítő iskolai alternatív munkaerőpiaci szolgáltatásmodell fejlesztésének támogatása” címen, melynek konkrét célja az iskolai munkaerőpiaci szolgáltatásmodell kidolgozása és kipróbálása volt. A fejlesztés szorosan illeszkedett a KOMP program – MHGY program – iskolai alternatív munkaerőpiaci szolgáltatás életpálya-terve-

zési ívébe azáltal, hogy épített a felsorolt és már megvalósult fejlesztések eredményeként létrejött szolgáltatások összeillesztésének lehetőségére.

A program két tevékenységi körben valósult meg. Egyrészt az iskolán belül kialakításra került egy szolgáltatási team, elkészült a szolgáltatási terv, megtörtént a programba vonás előkészítése, a bevont tanulók egyéni és/vagy csoportos felmérése, felkészítése a munkavállalásra. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a kapcsolatépítés a helyi munkaerőpiaci szereplőkkel, feltárásra kerültek a munkakipróbálást, munkahelyi gyakorlatszerzést biztosító helyszínek, megtörtént a munkahely felkészítése, a munkaközvetítés, a betanítás, beillesztés és a sikeres elhelyezést követően a nyomon követés. Emellett a módszertan kidolgozói a monitoring és szakmai fejlesztési tevékenységek keretében rendszeres monitori tevékenységgel, a monitorozás tapasztalataira épített szakmai támogatás és konzultáció biztosításával nyújtottak segítséget a kísérleti programban részt vevő iskola számára. A megvalósítás során beérkezett tapasztalatok felhasználásával a Támogatott Foglalkoztatás módszertanára épülő speciális szolgáltatási modell került kialakításra.

A Szakiskolai Alternatív Munkaerőpiaci Szolgáltatás keretében az iskola segíti elő a programba bevont diákok elhelyezkedését, közvetlenül az iskolai éveik befejezése előtt és után. Munkahelyeket tár fel, összehangolja a potenciális munkáltatók és a programba bevont diákok igényeit, munkapróbák segítségével biztosítja, hogy a megfelelő partnerekhez a megfelelő munkatársak kerüljenek. Segíti a tanulók külső munkahelyeken történő beilleszkedését és a munkafolyamatok begyakorlását; amennyiben szükséges, felkészítést nyújt a család számára. Az elhelyezést követően is folyamatosan kapcsolatot tart a munkavállalóval és munkáltatóval, probléma esetén segítséget nyújt ennek megoldásában. Ez a program olyan szolgáltatást alakított ki, amely iskolai bázisra telepítve konkrét segítséget nyújtott az érintett fiataloknak az iskolából a munkahelyre történő átlépésben.

FOGLALKOZTATÁS pályázati programok

A fogyatékos/SNI fiatalok munkaerőpiacra történő kilépésének támogatása 2016 óta a FOGLALKOZTATÁS elnevezésű, évente meghirdetésre kerülő pályázati programokhoz kapcsolódó tevékenységként valósul meg. Az évenként meghirdetett pályázat célcsoportjai között a fiatalok támogatása közvetlenül, vagy akár egy nagyobb célcsoportba integráltnak, közvetetten is megjelenhet, az adott év prioritásához illeszkedve.

A FOGLALKOZTATÁS 2016 pályázati program „A” komponensében 8 sikeresen pályázó szervezet nyújtott komplex, fejlesztő jellegű, munkaerőpiaci integrációt elősegítő foglalkozási rehabilitációs szolgáltatást pályakezdő, fogyatékos fiatalok oktatásból a munka világába való átlépésének támogatásához. Ekkor vette kezdetét egy országos ágazatközi találkozósorozattal az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Szociálpolitikai Intézet jogelődje közötti szoros szakmai együttműködés és fejlesztés, amely a mai napig meghatározó a fiatalok iskolából munkába történő átlépése terén; e tevékenységgel a cikk következő fejezete foglalkozik.

A FOGLALKOZTATÁS 2017 pályázati program célja a halmozottan hátrányos helyzetű egészségkárosodott vagy fogyatékos személyek foglalkoztathatóságának elősegítése, munkaerőpiaci esélyeinek javítása, elhelyezkedésének támogatása volt komplex foglalkozási rehabilitációs szolgáltatásokat biztosító modellprogramok révén. Az egyik kiemelt célcsoportot alkották azok a 16–30 év közötti, köznevelési/felsőoktatási intézményből kilépő ún. NEET¹ (nem foglalkoztatott, oktatásban vagy képzésben nem részesülő) fiatalok, akik sajátos nevelési igényű vagy beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő tanulóként, illetve fogyatékos hallgatóként kerültek bevonásra a pályázatokba.

A korábbi tapasztalatokra építve a FOGLALKOZTATÁS 2018 pályázati program „A” komponensében olyan szervezeti tömörülések – konzorciumok – kaptak támogatást, amelyek követendő és példaértékű ágazatközi partnerségeket, együttműködéseket terveztek megvalósítani fogyatékos/SNI fiatalok oktatásból munkába lépésének elősegítése érdekében. A program végére a pályázati komponens 3 nyertes szervezete elkészítette saját, megyei együttműködési modelljét. Ezekre a szakmai anyagokra és a korábbi évben megvalósult ágazatközi egyeztetések tapasztalataira támaszkodva készült el 2019-ben az „Országos ágazatközi együttműködési modell a fogyatékos (SNI) fiatalok oktatásból munkába lépésének elősegítése érdekében” című összefoglaló szakmai anyag.

A FOGLALKOZTATÁS 2019 pályázati program szintén kiemelt helyen kezelte az oktatásból munkába kilépő fiatalok támogatását: a pályázat „A” komponense „Halmozottan hátrányos helyzetű, egészségkárosodott vagy fogyatékos fiatalok elhelyezkedésének támogatása, mentorálása” témában került meghirdetésre. A pályázati kiírásban elvárás volt a szervezetek felé, hogy együttműködéseket alakítsanak ki olyan munkáltatókkal, akik a bevont fiatalokat munkakompetenciák fejlesztését biztosító gyakorlati helyszíneként fogadják, és a gyakorlati időszakról számukra referenciallevelet állítanak ki. A pályázat megvalósítása jelenleg is tart, a tapasztalatok megosztása a program zárását követően történik meg.

Ágazatközi együttműködések az oktatásból munkába lépés érdekében

Ahogy fentebb említésre került, a FOGLALKOZTATÁS 2016 pályázati programhoz kapcsolódva vette kezdetét az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Szociálpolitikai Intézet jogelődje közötti szoros szakmai együttműködés és fejlesztés, amely a mai napig meghatározó a fiatalok iskolából munkába történő átlépése terén.

Országos ágazatközi találkozók a helyzetkép körvonalazására

Első kezdeményezésként egy 20 állomásból álló országos, ágazatközi egyeztetésre lehetőséget adó rendezvénysorozat valósult meg az oktatásból a munka világába lépő fogyatékos/SNI fiatalok lehetőségei kapcsán. A találkozók célja elsődle-

gesen egyfajta párbeszéd kezdeményezése volt azon megyei szintű szervezetek között, amelyek érintettek lehetnek a fogyatékos (SNI) fiatalok oktatásból munkába lépésének sikerességében; küldetésük, jogszabályi kötelezettségük alapján segíteni tudják az átlépést. A rendezvénysorozat összesen 206 szakember részvételével zajlott, lehetőséget adva a vélemények, javaslatok és tapasztalatok megosztására. Az összetételt illetően a legmagasabb arányban (111 fő) az oktatási intézmények képviselői jelentek meg:

- EGYMI: 35 fő
- Szakképzési Centrum: 36 fő
- Pedagógiai Szakszolgálat: 29 fő
- fogyatékosügyi koordinátor: 11 fő

A megyei kormányhivatalok illetékes főosztályai – egy megye kivételével – minden helyszínen képviselték a hivatalt, összesen 27 fővel. A megyei kereskedelmi és iparkamarák képviselői az alkalmak felén jelentek meg, összesen 9 fővel. Az akkreditált foglalkozási rehabilitációs szolgáltatók közül a FOGLALKOZTATÁS 2016 pályázati program nyertes projektmegvalósítói voltak jelen.

Az ágazatközi találkozók gyűjtött tapasztalatok alapján a megyék egy részében ismerték egymást az érintett szakemberek, ám nem mindenütt ápoltak rendszeres kapcsolatot. Több helyszínen azonban meglepetésként érte a résztvevőket a felismerés, hogy nincsenek egyedül az adott problémával. Összességében elmondható, hogy a megyei szakemberek általában aktívak voltak és nyitottságot mutattak az új kapcsolatok kialakítására, a jövőbeni együttműködésre. A szakmai programok végeztével minden helyszínen szívesen vették a felajánlást, hogy az elérhetőségek egymás számára megoszthatók legyenek.

Az ágazatközi találkozók tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy az egyik és feltehetően legnagyobb probléma az oktatásból munkába való átvezetés kapcsán az információhiány. A szakemberek elmondása szerint az átvezetés jelenségében a legfőbb akadályt az jelenti, hogy nincs kapcsolat a potenciális intézményi szereplők között, illetve szigetszerű működés jellemző. Ennek következtében kevésbé jut el az információ az érintettekhez a megyében futó programokról, a meglévő eszközökről és lehetőségekről. Ehhez kapcsolódóan az átmenet szereplőinek feladata, kompetenciaiköre is problémaként merült fel. Elmondásuk alapján nincsenek lehatárolva a kompetenciahatárok, aminek hátterében feltételezhető a koordináció hiánya. Jelenleg Magyarországon nem működik olyan intézmény, hálózat, ami mindezeket meghatározná, és összehangolná a különböző területek működését.

A következő jelentős probléma, amely minden helyszínen előkerült, a fogalmak tisztázatlansága. A terepen dolgozó szakemberek számára nem minden esetben egyér-

1 A NEET angol mozaikszó, jelentése: Not in Education, Employment or Training.

telmü, hogy ki a fogyatékos személy, mit takar a sajátos nevelési igényű (SNI) tanuló fogalom, és milyen kritériumok alapján lesz valaki megváltozott munkaképességű (MMK) személy. Minden helyszínen elhangzott, hogy az SNI tanulói státusz kizárólag az oktatásban használatos, a munkaerőpiaci szereplők számára nem értelmezhető. Míg az oktatásban a fogyatékos és a tanulási nehézségekkel küzdő gyerek is SNI minősítést kap, addig a munkaerőpiacon a tanulási nehézséggel küzdő fiatalok állapota nem indokolja az MMK minősítést. Ezért különösen nehéz az érintett fiatalok helyzete, mivel speciális szükségleteik az oktatásból kikerülve is fennállnak, lényegében támogatás nélkül kerülnek ki a munkaerőpiacra és nincs jogosultságuk olyan szolgáltatások igénybevételére, melyek könnyítenék elhelyezkedésüket, munkahelyi beilleszkedésüket. A felsorolt problémakörökhöz kapcsolódva több helyen megemlítették a szakemberek, hogy a jelenlegi pályaorientációs programok leginkább különböző projektek keretén belül valósulnak meg, így nem érhetők el folyamatosan. Felmerült még problémaként a fiatalok motivátlansága, az oktatási intézmény és gyakran a szülők ellenérdekeltsége az oktatásból munkába lépés vonatkozásában, valamint a társadalmi befogadás hiánya is, mely tényezők még inkább nehezítik a fiatalok munkaerőpiaci elhelyezkedését.

Az említett problémák megoldási lehetőségeként a szakemberek egyetértettek abban, hogy a jövőben elengedhetetlen feladat egy egységes pályaorientációs rendszer kidolgozása, amelynek keretén belül az érintett szereplők egy koordinált hálózatban működhetnének a megfelelő szakmai háttértámogatással, szabályozással, valamint szakemberképzéssel. E szakmai hálózat megalapozhatná a jövőben mind a fogyatékos, mind pedig az ép fiatalok oktatásból a munka világába való átmenetét.

Országos ágazatközi együttműködési modell kialakítása

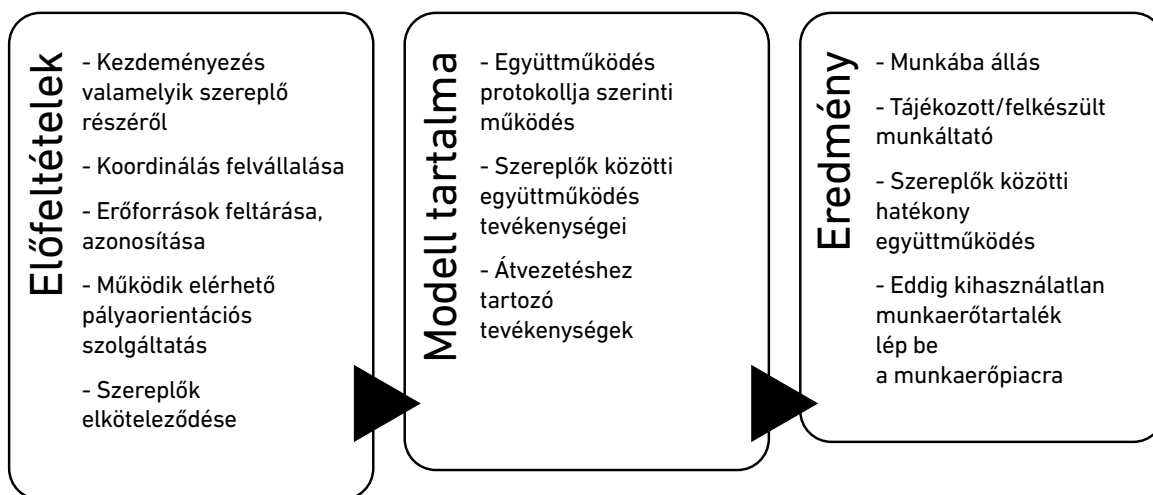
2017 decemberében kapott felkérést az NSZI jogelőd szervezete arra, hogy az ágazatközi találkozók tapasztalataira és a FOGLALKOZTATÁS 2018 pályázatban megvalósuló projek-

tekre építve alakítson ki egy országos ágazatközi együttműködési modellt a fogyatékos (SNI) fiatalok oktatásból munkába lépésének elősegítése érdekében.

A 2018–2019-ben zajló fejlesztésben meghatározásra került a modell célja a hozzá kapcsolódó alapvetésekkel együtt. Ennek értelmében a fő cél a potenciális szereplők tudatos, strukturált, kooperatív, esetenként és szükség szerint kollaboratív együttműködése, amely biztosíthatja a fogyatékos/SNI fiatalok – elsődleges célként a nyílt – munkaerőpiacra történő sikeres kilépését. A modell további célja az együttműködések által létrejövő potenciális szinergiák biztosítása, erőforrások feltárása és kihasználása. A modell működésének alapfeltétele, hogy legalább egy oktatási és egy munkaerőpiaci szereplő együttműködése megvalósuljon a következő alapelvek mentén:

- az érintett diákok, fiatalok szempontjából történő kiindulás (a modell gyakorlati alkalmazása során képes legyen kezelni a diákok egyéni szükségleteit, számukra egyéni utakat biztosítani);
- rugalmasság;
- minden érintett bevonása;
- a modell működési keretét a helyi sajátosságoknak megfelelően kell kialakítani (pl. a koordinátorszervezet lehet eltérő);
- meglévő erőforrásokra, szereplők erősségeire támaszkodó, azokat hatékonyan felhasználó működés;
- fenntarthatóságra törekvés (egyes szereplők csökkenő terhelése);
- költséghatékony működés.

Az együttműködési modell javasolt tartalmát a következő ábra foglalja össze.

1. ábra Országos ágazatközi együttműködési modell

Az együttműködés során az elhelyezésre vonatkozó tevékenységek tervezéséhez kiindulást jelenthet az Egységes Szolgáltatás Módszertanban² meghatározott szolgáltatási modell, mely az ügyfelek – vagyis az elhelyezkedni kívánó személyek – és a munkáltatók számára is tervez szolgáltatásokat:

Ügyfelek számára nyújtandó szolgáltatások:

- Kapcsolatfelvétel és tájékoztatás, szolgáltatási szerződés kötése
- Felmérés
- Egyéni Munkavállalási Terv elkészítése
- Felkészítés a munkavállalásra
- Munkaközvetítés
- Betanulás és a munkahelyi beilleszkedés támogatása
- Az ügyfél utókövetése

Munkaerőpiaci szolgáltatások munkáltatók számára:

- Kapcsolatfelvétel és munkaerőpiaci információnyújtás
- A munkáltató általános felmérése
- A konkrét munkahely ügyfélspecifikus felmérése
- A konkrét munkahely (környezet, munkatársak) felkészítése a foglalkoztatásra
- Rendszeres kapcsolattartás a munkáltatóval, utókövetés³

Az együttműködés keretében végezhető szakmai tevékenységek túlmutatnak a fenti, konkrét szolgáltatási feladatokon, kifejezetten a szervezetek közötti együttműködéshez kapcsolódnak. Ennek alapján érdemes az egyes ágazatközi szereplők között – felelősségi szintjükhez igazítva – átgondolni és megosztani az alábbi tevékenységeket:

- az ügyfelek tájékoztatása, információk biztosítása;
- tájékoztatók, szakmai rendezvények idejére helyszín biztosítása;
- az ügyfél felméréséhez, felkészítéséhez, az akadálymentesítéshez speciális szaktudással rendelkező szakember igénybevétele, biztosítása;
- egymás szolgáltatásainak bemutatása;
- közös rendezvények és programok szervezése;
- az érintett ügyfelek problémáinak együttes kezelése;

- ügyfelek átirányítása;
- módszerek partnerségen belüli bemutatása;
- új módszerek közös kialakítása, fejlesztése;
- új ismeretek átadása/átvétele;
- közös szakmapolitikai irányok képviselése.

A különböző szereplők a hálózatban különféle szinteken működhetnek együtt, így az együttműködésük lehet kooperatív vagy kollaboratív jellegű. A két, gyakran egymás helyett használt és az együttműködés valamilyen szintjére utaló fogalom pontosítása az alábbiak szerint történhet: a kooperáció során két egyén vagy szervezet eljut valamilyen szintű kölcsönös megállapodásig, de közös munkájuk nem haladja meg ezt a szintet. Ezzel szemben a kollaboráció magában foglalja a két egyén vagy szervezet általi közös tervezést, megvalósítást és értékelést. Esetünkben elképzelhető, hogy gyakran lesz szükség az utóbbi típusra, hiszen a fogyatékos fiatalok iskolából a munkába történő átmenetének támogatása komplex, több szereplő aktív közreműködését igénylő folyamat.

A bevezetés és működtetés feltételeinek meghatározását is felvállalja a modell leírása. A javaslat szerint a modell kulcs-szereplője a koordinációt felvállaló szervezet, amelynek alaptevékenységei a következők:

- Intézmények/szervezetek közötti kapcsolatok kialakításának támogatása.
- A felmerülő igények és rendelkezésre álló erőforrások összehangolása.
- A koordináció területén kialakuló megoldások és gyakorlatok összehangolása a szakpolitika által meghatározott irányelvekkel és fejlesztési célokkal.
- Az intézmények közötti kommunikáció fejlesztése, a kialakuló folyamatok irányítása.
- Az együttműködésben felmerülő igények és a lehetőségek összehangolása céljából online, interaktív kommunikációs rendszerek és adatbázisok üzemeltetése és moderálása.
- Igények felkeltése az intézmények részéről az igényfelmérésen túl, valamint lehetőségek promotálása, népszerűsítése a szervezetek felé.
- A fogyatékos/SNI fiatalok nyílt munkaerőpiaci elhelyezése érdekében működő hálózatos együttműködés kialakítását támogató sztenderdizált eszközrendszer fejlesztése (minőségbiztosítási eszközök, online kommunikációs eszközök, eljárásrendek, a hálózati tagok adminisztrációs munkáját megkönnyítő sablonok stb.).

² http://fszk.hu/wp-content/uploads/2016/04/egyseges_szolgaltatas_modszertan.pdf

³ Forrás: http://fszk.hu/wp-content/uploads/2016/04/egyseges_szolgaltatas_modszertan.pdf

- Az ágazatközi együttműködés eredményeinek disszeminálása, azok minél szélesebb potenciális partneri körhöz való eljuttatása.

A fogyatékos/SNI fiatalok nyílt munkaerőpiaci elhelyezésének érdekében működő hálózatos együttműködés kapcsolatrendszerének kiépítésében és folyamatos fenntartásában kiemelt szerepe van azoknak a személyeknek, akik a szervezete(ke)n belül közvetlenül segítik és koordinálják a folyamatok kialakulását és megtartását, valamint a koordinációs tevékenységben szerepet vállaló szervezetek közötti kapcsolatokat. Ezek a személyek a koordinátorok. A koordinátorok a rendszer kialakításának és szervezésének kulcsszereplői. A koordinátor kapcsolatokat épít, potenciális partnerek egymásra találását segíti, tájékoztat, akár tanácsot ad. Ez részben a személyes kapcsolattartással, részben az online kapcsolattartás különböző lehetőségeinek felhasználásával valósulhat meg.

Adatgyűjtés, adatelemzés, illetve fókuszcsoportos interjúk lebonyolítása

A téma további feldolgozását segíti a 2020-ban megkezdett, „A pályakezdő fogyatékos, sajátos nevelési igényű (SNI) fiatalok iskolából munkába helyezése érdekében, országos ágazatközi együttműködési modellprogram kipróbálásához, bevezetéséhez kapcsolódó feladatok” című kutatási program. A kutatás keretében áttekintésre kerülnek azok a jelenleg Magyarországon elérhető – országos, illetve téma- és/vagy területspecifikus – oktatási-nevelési/szakképzési/felnőttképzési/felsőoktatási, továbbá foglalkoztatási adatbázisok, amelyek valamely szempontból a fogyatékos/SNI fiatalokra is vonatkoznak (különös tekintettel a 16. életévtől legfeljebb 30 éves korig tartó időszak vonatkozásában). Az adatgyűjtéssel és adatelemzéssel párhuzamosan sor került a témában érintett szereplők – döntéshozó, döntés-előkészítő szakemberek, szakmai szervezetek munkatársai, EGYMI-k és/vagy szakiskolák vezetői, szülőcsoportok, tanulói csoportok – fókuszcsoportos és egyéni interjúira, melyek tapasztalataiból és tanulságaiból összefoglaló készül. E cikk írásakor a kutatás még nem zárult le; az eredmények közzétevése 2021. II. félévében várható.

Elért eredmények, előtűnk álló kihívások

Áttekintve a mögöttünk álló csaknem két évtizedet egyértelműen kijelenthető, hogy a pályakezdő fogyatékos/SNI fiatalok oktatásból munkába lépésének, átvezetésének támogatása a kérdésben érintett valamennyi szereplő együttes szándéka és cselekvése révén valósítható meg. A rendelkezésre álló szakmai-módszertani alapot megteremtő, az eszközrendszer kialakult, fejlesztése természetesen sok ponton folytatódhat. A létrejött modellek egyre bővülő iterációs körben való kipróbálása, rendszerbe építése még várat magára. Azonban a cikkünk elején ismertetett európai uniós és hazai stratégiák megteremtik az átvezetés fontosságát, ráirányítva az ágazatirányítás és rajtuk keresztül a szakterület figyelmét.

Nagy előrelépést jelentett, hogy a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény 2021. január 1-től beemelte a rehabilitációs hozzájárulás megfizetése alóli mentesség

körébe a fogyatékos és sajátos nevelési igényű fiatalokat oly módon, hogy megváltozott munkaképességű személynek tekinti őket – legutoljára a 23. életévüknek betöltése szerinti naptári évben – e vonatkozásban. A rendelkezés nem kötelező érvényű minden érintettre; ehelyett lehetőséget kínál arra, hogy a munkaerőpiaci szereplők előnyben részesíthessék a fiatalokat az alkalmazás során, esélyt adva ezáltal az oktatásból munkába való átlépésre.

.....

Felhasznált irodalom

- Átmenet az iskolából a munka világába. (2010) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest (<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/atmenet09.pdf>, 2021.06.13.).
- Mártonfi György – Papp Gergő – Péceli Melinda (2011): Út a munkaerőpiacra – speciális szakiskolákból. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest (https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/ut_a_munkaeropiacra.pdf, 2021.06.13.).
- Mihály Ildikó (2009): *Az oktatásból a munka világába való átmenet kérdései.* (<https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/oeecd-tanulmanyok/oktatashol-munka>, 2021.06.13.).
- *Stratégia a fogyatékosokkal élő személyek jogainak érvényre juttatásáért (2021–2030).* (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>, 2021.06.11.).

.....

Hivatkozott jogszabályok

- 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről.
- 2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról.
- 1187/2020. (IV.28.) Korm. határozat az Országos Fogyatékosügyi Program végrehajtásának 2022. évi tartó Intézkedési Tervéről.